

Iš rankraštinio palikimo

HUMANITARINIŲ MOKSLŲ FAKULTETO TARYBAI*

Pranešimas

apie p. J. Donskio veikalą: Die Erkenntnis des Fremdseelischen. Versuch der Erkenntnis des Fremdseelischen auf allgemein erkenntnistheoretischer Grundlage.

Nors J. Donskio darbas paskirtas specialiam gnoseologijos klausimui, tačiau ir savo tūriu, ir turiniu jisai išeina už paprastos monografijos rėmų. Autorius traktuoja savo temą griežtai sisteminiai, ne tik nušviesdamas bendrus gno-

seologijos pagrindus, bet ir kruopščiai nagrinėdamas visus kitus pažinimo teorijos klausimus, kokie šiaip ar taip surišti su pasirinkta tema.

Nusakydamas tiksliau gvildenamąją problemą, J. Donskis visų pirma teisingai iškelia tą svarbų vaidmenį, kurį kitų žmonių psichikos pažinimas vaidina mūsų žinojime. Juo remiasi ne tik tos disciplinos, kurios tyrinėja žmonijos gyvenimą bei istorinį buvimą (istorija, socialiniai mokslai), bet ir gamtos mokslai, nes kiekvienas mokslas grindžiasi tyrinėtojų bendradarbiavimu ir tarpusavio supratimu, ir vien toks bendradarbiavimas ir susipratimas laiduoja pasiekiamų rezultatų objektyvią reikšmę. Bet ir praktiškas žinojimas, išaugęs iš socialinio gyvenimo ir aprūpinęs jo reikalus, negali apsieiti be kitų žmonių psichinio pasaulio suvokimo. Taip pat neabejotinas dalykas, kad jisai ir teisės ir dorovės srityje sudaro esmingą konstitutyvinį elementą. Pagaliau ir paties savęs pažinimas negali gilėti ir skleistis be jojo pagalbos.

Todėl kyla klausimas: kaip reikia suprasti tokia išimtinė kitų psichikos pažinimo rolė mūsų žinojime? Ar jam turi būti priskirta pirmenybė prieš kitas pažinimo rūšis ir kilmės ir logiškos reikšmės atžvilgiu? Ar tai vėlesnė, sudėtinga pažinimo lytis, priklausanti kitų elementariškesnių jojo formų?

Norint išspręsti šitą klausimą, J. Donskio nuomone, reik pirmučiausia išaiškinti šios

* Tai Vosylius Sezemano parengta ir jo bei Johano Štraucho pasirašyta Izaoko Donskio veikalo vokiečių kalba „Svetimų psichinių reiškinių pažinimo teorija, bendros pažinimo teorijos pagrindais“ recenzija. Kaip minima Vilniaus universiteto bibliotekoje saugomame 1934 m. sausio 19 d. VDU Humanitarinio fakulteto tarybos posėdžio protokole (VUB, F96 - VDU 18), I. Donskis šį darbą pateikė kaip habilitacijos darbą siekdamas privatdocento teisės. Darbą įvertinti turėjo komisija, kurią sudarė I. Tamošaitis, V. Sezemanas, J. Štrauchas. Tačiau procesas nebuvo sklandus. Po metų, 1935 m. sausio 25 d. posėdžio protokole, konstatuojama, kad Švietimo ministerija vis dar nėra pripažinusi I. Donskio 1923 m. Berlyne apginto filosofijos daktaro diplomo ir dėl to svarstymas atidedamas. Protokole taip pat minima, kad taryba susipažino su komisijos dviejų narių pranešimu, o tai ir turėtų būti čia publikuojama Sezemano parengta recenzija – tai leidžia recenziją datuoti laikotarpiu tarp šių dviejų posėdžių. Kol kas nepavyko aptikti informacijos, kad prie privatdocento teisės suteikimo I. Donskiui klausimo būtų buvę vėliau sugrįžta. Centriniam valstybės archyve (CVA 391, ap. 9, b. 217) saugomas Švietimo ministerijai pateiktas I. Donskio 1923 m. Berlyno universitete įgytas filosofijos daktaro diplomai ir jį lydintis dokumentų paketas, kuriame yra ir 1935 m. gegužės 22 d. datuotas prašymas diplomą pripažinti, tačiau nėra informacijos, leidžiančios manyti, kad ministerija laipsnį pripažino. Paties monografijos rankraščio likimas šiuo metu nėra žinomas. Už leidimą publikuoti recenzijos nuorašą dėkoju LMA Vrublevskių bibliotekai, kurioje šis dokumentas (mašinarštis) yra saugomas (MAB, f. 267, b. 1327).

pažinimo rūšies ypatingą sąrangą bei prigimtį. Gvildendamas šią pastarąją problemą, autorius prieina tokias išvadas: 1) Kitų žmonių psichinis gyvenimas yra savarankiškas, nepriklausęs mąstančio subjekto objektas ir sudaro ypatingą realios būties sritį. Kadangi jis pagaunamas vien sąryšyje su savo išoriniais (kūniškais) pasireiškimais, tai pripažinti jo objektyvų realumą galima tik pripažinus ir išorinio (fizinio) pasaulio realumą. 2) Realybės pažinimas gali būti dvejopas: a) arba tiesioginis, intuityvus, kai pažįstantis subjektas pagauna tiesiog patį realų objektą (o ne jo kopiją) ir pagauna jį taip, koks jis tikrumoje yra (selbstgebende Erkenntnis); b) arba – jisai netiesioginis, intencionalus, t. y. pažinimo intencija į realų objektą, bet pats objektas jai neduotas, o pavaduojamas intencijos prasmės (Sinn) arba to objekto vaizdo, kuriame šioji prasmė įsikūnija. Intencionalus pažinimas savo režtu gali būti arba tarpinis, t. y. remtis išprotavimais, arba betarpiškas intencijai vykdant savo prasmę be jokio tarpininkavimo. Tokio pobūdžio yra, autoriaus nuomone, mūsų tiesioginiai, t. y. dar nenutrūkę nuo mūsų aš atsiminimai; visi nepamatuoti spėjimai arba supozicijos (grundlose Setzungen, Annahmen – belief) ir, pagaliau, tie materialiai – aprioriniai dėsniai (posakiai), kurie apsprendžia pažįstamojo pasaulio bendrą sąrangą.

Kokiai gi iš nurodytų rūšių priklauso kitų psichikos pažinimas? Paprastai, – sako autorius – manoma, jog esą vien dvi priešingos galimybės: arba jisai – intuityvus, tiesioginis, arba netiesioginis, t. y. pagrįstas išprotavimais. Tradicinė pažiūra atmeta pirmąją galimybę. Pagal kitų psichikos pažinimas vyksta analogijos keliu. Iš žinomo mums mūsų išvidinių potyrių (pergyvenimų) ryšio su mūsų, kūno judesiais ir pasikeitimais sprendžiama apie tokį pat kitų psichikos ryšį su panašiais jų kūno judesiais ir pasikeitimais. Vienok gilesnis problemos nagrinėjimas paskutiniaus 25–30 metais rodyte parodė, kad šita teorija nepakankama, nes analogijos išprotavimas

visuomet suponuoja šiaip ar taip ankstyvesnį ir, be to, betarpišką kitų psichikos suvokimą. Iš šitos dalykų padėties buvo padaryta išvada, kad pirmykštė jojo forma esant tiesioginė, intuityvi, t. y. kad – mažių mažiausia – tam tikrais atvejais – mes pagauname patį kitų žmonių realų psichinį gyvenimą. Tačiau, pasak J. Donskio, ir šita teorija nepajėgia įveikti tiriamosios problemos sunkenybės. Ji negali paneigti to fakto, kad kitų psichiniai potyriai ir aktai mums prieinami vien per savo kūniškus pasireiškimus ir kad šie pastarieji duodasi nevienodai interpretuojami. Bet kur tam tikro objekto suvokimas reikalingas kitų fenomenų pagavimo tarpininkavimo ir kur galimas pasirikimas [apsirikimas], ten pažinimas, toli gražu, neintuityvus, o, priešingai, intencionalus, t. y. ten pažįstančio subjekto suvokiama vien atstojanti patį realų objektą intencijos prasmė (arba įprasmintas objekto vaizdas). Todėl kitų pažinimas negali būti gretinamas su tikrai intuityviškėmis žinojimo lytimis, prie kurių, pasak Donskio, priklauso savojo aš ir savųjų potyrių pagavimas, išoriniai jutimai (jusliniai duomenys – *sensa*) ir intencionalių aktų prasmės suvokimas. Jeigu gi kitų psichikos pažinimas dažnai daro mums intuityvaus supratimo įspūdį, tai pareina nuo to, kad mes neskiriam paties realaus objekto nuo pavaduojančios jį sąmonės prasmės, kuri iš tikrųjų mūsų suvokiama intuityviškai.

Bet jei taip yra, jei ne viena iš dviejų nurodytųjų alternatyvų neatitinka tikros dalykų padėties, tai, rodos, tiriamoji problema veda prie nenugalimų keblumų bei prieštaravimų. Tačiau šie prieštaravimai nyksta, autoriaus nuomone, kreipiant dėmesį į trečią galimybę, kuri iki šiol išleista iš akių. Iš tikrųjų, iš to, kad kitų sielos pažinimas intencionalus (netiesioginis), dar neišplaukia, kad jis diskursyvus, t. y. vyksta išprotavimais. Intencionalumas gali būti surištas ir su betarpiškumu, kuo mus įtikina tiesioginiai atsiminimai ir nepamatuoti spėjimai.

Pasiremdamas šiomis betarpiško intencionalaus pažinimo formomis, autorius

mėgina išaiškinti kitų psichikos pažinimo kilmę ir pamatus. Svarbiausią vaidmenį, jo nuomone, vaidina čionai tam tikri pradžioje labai neaiškūs ir neryškūs spėliojimai, sudarą šiojo pažinimo pradedamąjį punktą. Žmogaus patyrimui plėtojantis, jie pamažėle aiškėja, diferencijuojasi ir įgauna tam tikrą įtikimumą. Šių spėliojimų atsiradimui padeda, pasak D., ir netiesioginis atminties aspektas, t. y. tie atsiminimai, kurie nustojo tiesioginio ryšio su mūsų aš. Stovėdami prieš mus kaip kažkas mums svetimo ir kartu suteikdami mums žinių apie psichinius potyrius ir jų santykį su kūniškais fenomenais, jie palengvina mums pereiti nuo paties savęs pažinimo prie kitų psichikos suvokimo. Pagaliau nurodytas spėjimas paremia ir tam tikri materialiai – aprioriniai pradmens, apsprendžią žmogaus „aš“ būtiną ir nesutraukomą ryšį su „tu“, t. y. bendrai su jo socialine aplinka – bet autorius teisingai pabrėžia, kad šie aprioriniai principai gali atlikti tikrai pagalbinę rolę: jie laiduoja principinį kitų psichikos pažinimo galimumą ir leidžia mums suprasti, kad toks pažinimas sudaro būtiną ir esmingą žmogaus gyvenimo momentą. Vienok, kaip vyksta tas suvokimo procesas, kuris įtikina mus patyrimo kitų psichinio pasaulio realumu ir kokio kriterijaus mes vadovaujami kiekvienu konkrečiu atveju, šie principai nesugeba išaiškinti. Tolesniam kitų, psichikos pažinimo, plėtojimuisi ir skleidimuisi sprendžiamos reikšmės yra,

autorius nuomone, diskursyvinis mąstymas, kuris nesibaigia vien analogija, bet naudojasi ir kitomis išprotavimo formomis.

Štai rikiuojamosios J. Donskio veikalo mintys. Moksliška jo vertė nesukelia jokių abejonių. Tai ne kompiliatyvinio pobūdžio darbas, bet savarankiškas tyrinėjimas, kuris įnešė į kitų psichikos pažinimo problemos traktavimą kažką naujo ir žymiai pastūmė tolyn šio klausimo sprendimą. Nors autorius išvados ne visuomet aiškios bei griežtai apibrėžtos, ir jis pats, matyt, kartais besvyruoja, kuriai iš nurodytų hipotezių reik prisidėti, tačiau jam, be abejo, pavyko įrodyti, kad tradicinė alternatyva: kitų psichikos pažinimas yra arba intuityvus, arba diskursyvus – nebe-pakankama, ir ka[d] reik skaitytis su trečiąja jo darbe iškelta galimybe. Šalia to, J. Donskio veikalas nustebina autorius išskirtine erudicija. Jisai ne tik supažindina su visa paskirt[a] tiriamajai problemai literatūra (vokiečių, anglų, prancūzų, rusų ir italų kalba), bet ir duoda giliai pamatuotą kritiką, jos įvertinimą.

Be abejo, J. Donskis rimtas ir visiškai subrendęs mokslininkas, sugebąs sėkmingai eiti Universiteto docento pareigas.

/pasir./ V. Sezemanas

Su pono prof. Sezemano recenzija – p. Donskio veikalo – visiškai sutinku.

/pasir./ J. Štrauchas

Iš: MAB, f. 267, b. 1327

Datuota [193-]

*Rankraščio nuorašą ir komentarą parengė Vilius Dranseika.
Rankraščio kalba netaisyta, išskyrus paprastas korektūros klaidas.*